

ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1626-1641

Ο 17ος αιώνας αποτελεί για την Ορθόδοξη Ανατολή μια περίοδο πνευματικής αντίστασης στις προσηλυτιστικές ενέργειες της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Η ρωμαϊκή Εκκλησία, διαπιστώνοντας τη μορφωτική κρίση που περνούσε η νοτιοανατολική Ευρώπη, εξαιτίας της οθωμανικής κατοχής, οργάνωσε συστηματική ιεραποστολική εκστρατεία στις περιοχές αυτές. Με πρόσχημα την προσφορά μορφωτικών αγαθών, προσπάθησε μεθοδευμένα να δημιουργήσει ευνοϊκές προϋποθέσεις για το ενωτικό της σχέδιο, επιδιώκοντας την αλλοίωση της πολιτιστικής και πνευματικής παράδοσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας¹.

Το Βατικανό ανέθεσε την εκπλήρωση αυτής της δύσκολης αποστολής κυρίως στα δύο επίλεκτα και πιστά στον πάπα μοναχικά τάγματα, τους Ιησουίτες² και τους Καπουτσίνους³.

Η ρωμαϊκή κούρια γνώριζε πολύ καλά ότι το κέντρο της Ορθοδοξίας, η Κωνσταντινούπολη, προσφερόταν ως έξοχο ορμητήριο των μισιοναρίων της, για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης που κατείχε και, δεύτερον, επειδή τα στελέχη της θα μπορούσαν να βοηθηθούν από τις εκεί πρεσβείες των ευρωπαϊκών κρατών με στόχο να αποκτήσουν ευκολότερα την εύνοια της Υψηλής Πύλης.

Από την εξέλιξη των γεγονότων μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι οι Ρωμαιοκαθολικοί μισιονάριοι στις περισσότερες περιπτώσεις δικαίωσαν την επιλογή και την εμπιστοσύνη που έδειξε το Βατικανό στα πρόσωπά τους. Κατόρθωσαν να μεταστρέψουν πνευματικά αρκετούς Ορθόδοξους πληθυσμούς των Βαλκανίων και να δημιουργήσουν τις ενωτικές (ουνιτικές) Εκκλησίες,

1. Πρβλ. Hering G., *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1620-1638*, μεταφρ. Δημ. Κούρτοβικ, Αθήνα 1992, σσ. 182-183.

2. Για τη δράση των Ιησουϊτών μοναχών στην Ανατολή βλ. Legrand E., *Relation de l'establissement des PP. de la Compagnie de Jésus en Levant. Edition conforme au manuscrit de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1869· Hofmann G., «Apostolato dei Gesuiti nell' Oriente greco 1583-1773», *Orientalia Ghristiana Periodica* 1 (1935) 139-163· Ρούσσου-Μηλιδώνη Μ., *Ιησουίτες στον ελληνικό χώρο (1560-1915)*, Αθήνα 1991.

3. Για τη δράση των Καπουτσίνων μοναχών βλ. Clemente da Terzorio, *Le missioni dei minori cappuccini. Sunto storico*, τόμ. I-II (Europa), III-VII (Turchia asiatica), Roma 1913-1920, 1925.

ιδρύνοντας έτσι πυρήνες πνευματικής αλλοίωσης μέσα στους συμπαγείς κόλπους των Ορθόδοξων Εκκλησιών⁴.

Η παρούσα μελέτη ερευνά ένα μέρος του ενωτικού σχεδίου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, που σχετίζεται με το Άγιον Όρος. Η δεκαπενταετία (1626-1641), που διερευνάται, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, επειδή εντάσσεται στην οξεία περίοδο των προσηλυτιστικών προσπαθειών του Βατικανού. Η έρευνα στηρίζεται στις δημοσιευμένες από τον G. Hofmann πηγές —Εκθέσεις, επιστολές εμπλεκομένων προσώπων— ο οποίος, στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας δημοσίευσε σημαντικό αριθμό ανέκδοτου υλικού, προερχόμενου από τα αρχεία του Βατικανού και της *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*.

Η δράση του ουνίτη ιεραπόστολου Αλέξανδρου Βασιλόπουλου στον Άθω

Το ενωτικό σχέδιο της ρωμαϊκής Εκκλησίας, μολονότι στεφόταν με επιτυχία σε πολλές περιοχές των Βαλκανίων, μη εξαιρουμένου και του ελληνικού χώρου, παρέμενε ουσιαστικά ατελέσφορο, αν δεν αλωνόταν το πνευματικό φρούριο της Ορθοδοξίας, το Άγιον Όρος. Οι μοναχοί μάλιστα του Άθω, σε πολλές περιπτώσεις, υπήρξαν σφοδροί πολέμιοι των ρωμαιοκαθολικών ιεραποστόλων, αφού έσπευδαν και ενδυνάμωναν πνευματικά τους Ορθόδοξους πληθυσμούς, όταν αυτοί πολιορκούνταν ασφυκτικά από τη ρωμαϊκή προπαγάνδα⁵.

Οι Αθωνίτες μοναχοί, λοιπόν, κινούσαν πάντοτε το ενδιαφέρον του Βατικανού και ειδικότερα της *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, η οποία προσπαθούσε με κάθε τρόπο να διεισδύσει ο Ρωμαιοκαθολικισμός στο Περιβόλι της Παναγίας. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο γραμματέας της *Propaganda Fide*, Φραγκίσκος Ingoli, έδινε ιδιαίτερη σημασία στην προσπάθεια προσηλυτισμού των Αγιορειτών. Πίστευε πως, αν προσχωρούσε στη λατινική ομολογία το Άγιον Όρος, αυτό θα σήμαινε την ευκολότερη και σχεδόν βέβαιη προσχώρηση τόσο της ελληνορθόδοξης όσο και της ρωσικής Εκκλησίας στη Ρωμαιοκαθολική⁶.

Το ενδιαφέρον του Βατικανού για τους μοναχούς του Αγίου Όρους άρχισε στις αρχές του 17ου αιώνα. Υπάρχει μια ασαφής μαρτυρία ότι κατά το έτος 1611 κάποιος Αθωνίτης μοναχός είχε φοιτήσει στη σχολή των Ιησουιτών

4. Χρήσιμο βοήθημα για μια τέτοια προσέγγιση αποτελεί το συλλογικό έργο των: π. Γ. Δ. Μεταλλινού - Δ. Γόνη - δ. Η. Φρατσέα - δ. Ευγ. Μοράρου - επισκ. Βανάτου Αθ. Γέβιτις, *Η Ουνία χθες και σήμερα*, Αθήνα 1992.

5. Βακαλόπουλου Απ., *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 172.

6. Hofmann G., «Athos e Roma», *Orientalia Christiana* 5 (1925) 166.

στην Κωνσταντινούπολη⁷, η οποία λειτουργούσε δίπλα στο ναό του αγίου Βενεδίκτου, στο Πέραν⁸. Στη σχολή αυτή διδάσκονταν ξένες γλώσσες, γραμματική και φιλοσοφία.

Από τις πηγές προκύπτει ότι κατά τα έτη 1611 έως 1622 είχαν φοιτήσει στην παραπάνω σχολή μόνο δύο μοναχοί του Άθω, από τους οποίους ο ένας ασπάσθηκε τη ρωμαιοκαθολική ομολογία⁹. Βέβαια δεν γνωρίζουμε ποιοι ήταν οι μοναχοί αυτοί ούτε και σε ποια μονή ανήκαν. Πάντως, αξίζει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι οι Αθωνίτες έδειχναν δυσπιστία στο μορφωτικό πρόγραμμα των Ιησουιτών ιεραποστόλων, αφού μέσα στο εντεκάχρονο αυτό διάστημα και σε σύνολο αρκετών χιλιάδων μοναχών¹⁰ ήταν σχεδόν μηδενική η συμμετοχή τους στο ιησουιτικό σχολείο της Πόλης.

Η *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* γνώριζε τη στάση που τηρούσαν οι Ορθόδοξοι έναντι των ιεραποστόλων της καθώς και την πρόοδο του προσηλυτιστικού τους έργου από τις εκθέσεις που έστελναν προς αυτήν τα στελέχη της. Προφανώς αντιλήφθηκε ότι η ιησουιτική σχολή της Κωνσταντινούπολης δεν μπορούσε να επιφέρει τα ποθούμενα αποτελέσματα, αναφορικά με τους Αγιορείτες, είτε γιατί υπήρχε μεγάλη απόσταση ανάμεσα στον Άθω και την Πόλη είτε εξαιτίας της δυσπιστίας προς τους αλλογενείς διδασκάλους της. Έτσι, άρχισε να διερευνά την περίπτωση ενός άλλου σχεδίου, το οποίο σχετιζόταν με την ίδρυση ρωμαιοκαθολικής σχολής μέσα στο ίδιο το Άγιον Όρος και με διδασκάλους Έλληνες ουνίτες, που είχαν φοιτήσει στο Ελληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης¹¹.

Για την προώθηση αυτού του σχεδίου η *Propaganda Fide*, το έτος 1626, επέλεξε να αποστείλει διερευνητικά στον Άθω το Ζακυνθινό ουνίτη ιερέα Αλέξανδρο Βασιλόπουλο, απόφοιτο του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης¹². Η αποστολή του Βασιλόπουλου είχε ως σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για

7. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σ. 151.

8. Hofmann G., «Il Vicariato Apostolico di Costantinopoli 1453-1830. Documenti con introduzione», *Orientalia Christiana Analecta* 103, Roma 1928, σσ. 40-41.

9. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σσ. 151-152.

10. Ο ουνίτης ιεραπόστολος Νικόλαος Ρώσης, κατά τα έτη 1636-37, υπολογίζει τον αριθμό των μοναχών του Αγίου Όρους σε 8.000. Βλ. Hofmann G., «Rom und der Athos. Briefwechsel zwischen dem Missionar auf dem Athos Nikolaus Rossi und der Kongregation de Propaganda Fide», *Orientalia Christiana Analecta* 142, Roma 1954, σ. 51. Ο Ιησουίτης ιεραπόστολος Φραγκίσκος Richard στην έκθεση που στέλνει στις 18 Αυγούστου του έτους 1669 προς το βιοηό του Τάγματος του Ιησού στη Γαλλία, Κλαύδιο Boucher, προσδιορίζει τον αριθμό των Αθωνιτών μοναχών στις 6.000. Διευκρινίζει, όμως, πως από αυτούς μόνο οι μισοί ζούσαν στον Άθω. Βλ. Sommervogel Ch., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, τόμ. II², Bruxelles - Paris 1891, στ. 1810.

11. Για το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης βλ. Τουρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης και οι μαθητές του (1571-1700). Συμβολή στη μελέτη της μορφωτικής πολιτικής του Βατικανού*, Ανάλεκτα Βλατάδων 32, Θεσσαλονίκη 1980.

12. Τουρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, σσ. 368-370.

τους μοναχούς του Αγίου Όρους και τις σκέψεις τους γύρω από την ένωση των Εκκλησιών, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία πρόσφορου κλίματος για την εγκατάσταση Λατίνων ιεραποστόλων στον Άθω. Η αποστολή του μάλιστα κρινόταν από τους ιθύνοντες της *Propaganda* ιδιαιτέρως εμπιστευτική και σπουδαία. Για το λόγο αυτό, στις αρχές του έτους 1627, την έκαναν γνωστή στο Λατίνο χωρεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως, στον αρχιεπίσκοπο Κρήτης, στον επίσκοπο Ζακύνθου και στο διπλωματικό αντιπρόσωπο του Βατικανού στη Βενετία, ζητώντας τους να συνδράμουν το Βασιλόπουλο στο δύσκολο έργο του¹³.

Ο Αλέξανδρος Βασιλόπουλος έφερε σε πέρας την αποστολή του και σε μικρό χρονικό διάστημα, από την άφιξή του στον Άθω, έστειλε στην *Congregatio* αναφορά με τις πληροφορίες που αυτή χρειαζόταν καθώς και ένα σχέδιο δράσης για την ποθούμενη ένωση του Αγίου Όρους με τη ρωμαϊκή Εκκλησία. Η πρωτότυπη αναφορά του Βασιλόπουλου δεν σώθηκε. Γνωρίζουμε όμως τις βασικές γραμμές του προτεινόμενου σχεδίου του από τα Πρακτικά (*Acta*) της συνέλευσης των αξιωματούχων της *Propaganda*, η οποία συγγλήθηκε για να συζητήσει το ζήτημα του Αγίου Όρους στις 9 Οκτωβρίου του έτους 1627¹⁴.

Ο Βασιλόπουλος είχε προτείνει να ενεργηθεί το προσηλυτιστικό έργο στον Άθω από βασιλειανούς μοναχούς, γνώστες της ελληνικής γλώσσας. Υποδείκνυε μάλιστα ως καταλληλότερους τους ουνίτες μοναχούς της ρουθηνικής Εκκλησίας καθώς και τον εαυτό του. Υποστήριζε, ακόμα, ότι το προσηλυτιστικό έργο θα μπορούσε να φέρει καλούς καρπούς, αν ξεκινούσε από τις μονές Μεγίστης Λαύρας και Διονυσίου. Ίσως στα μοναστήρια αυτά ο Αλέξανδρος Βασιλόπουλος να βρήκε φιλικότερη ατμόσφαιρα από ό,τι σε άλλα.

Οι αξιωματούχοι της *Propaganda* πρέπει να έλαβαν σοβαρά υπόψη τις υποδείξεις του Έλληνα ουνίτη ιερέα, γιατί στις 16 Οκτωβρίου του έτους 1627 απέστειλαν επιστολή προς το Ρουθήνο ουνίτη μητροπολίτη Κιέβου Ιωσάφατ Rutskyj, ζητώντας του να προτείνει δύο μοναχούς της Εκκλησίας του προκειμένου να αναλάβουν το προσηλυτιστικό έργο στο Άγιον Όρος. Ο Rutskyj συνεργάστηκε με τον ομόδοξο του επίσκοπο Μελέτιο Smotrickyj, αλλά ο τελευταίος δεν έκρινε χρήσιμη την αποστολή των μοναχών στον Άθω, αφού θεωρούσε απαραίτητη την παραμονή τους στη Ρουθηνία για την προώθηση των εκεί προσηλυτιστικών σκοπών¹⁵.

Η άρνηση των Ρουθίνων να συμμετάσχουν τη συγκεκριμένη περίοδο στα σχέδια του Βατικανού για το Άγιον Όρος τερμάτισε άδοξα την όλη επι-

13. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σσ. 153-156.

14. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σ. 156, υποσ. 1.

15. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σσ. 156-157.

χείριση που είχε μεθοδεύσει η *Congregatio* με τον Αλέξανδρο Βασιλόπουλο. Ο ίδιος όμως επέστρεψε για δεύτερη φορά στον Άθω, με έγκριση της *Propaganda* και πάλι, στις 13 Ιουλίου του έτους 1629. Παρέμεινε μέχρι το έτος 1631, οπότε συλλαμβάνεται από τους Τούρκους¹⁶. Σε αυτή τη δεύτερη ιεραποστολική του δράση δεν είναι γνωστό τι ακριβώς έπραξε. Είναι πολύ πιθανό να προωθούσε τα ουνιτικά σχέδια της Ρώμης, διδάσκοντας στα μοναστήρια που θεωρούσε εξαρχής ως φιλικά διακεείμενα προς τον πάπα.

Η δράση του ουνίτη ιεραπόστολου Κανάκιου Ρώσης στον Άθω

Το ενδιαφέρον της ρωμαϊκής Εκκλησίας για το Άγιον Όρος εξακολουθούσε να παραμένει αμείωτο. Το έτος 1628 αποστέλλεται με εντολή της *Propaganda* στον Άθω ο Ναυπλιώτης ουνίτης ιερέας Κανάκιος Ρώσης, μαθητής κι αυτός του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης¹⁷. Ο Κανάκιος ήταν έμπειρος και δοκιμασμένος στις αποστολές ενωτικού χαρακτήρα, αφού πρωτοστάτησε για τρία χρόνια (1625-1628) στις διαπραγματεύσεις με τον πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη¹⁸. Επίσης, διατύπωσε πολλές φορές την πλήρη υποταγή του στον πάπα και τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, αφού έλεγε χαρακτηριστικά ότι και τη ζωή του θα πρόσφερε προκειμένου να εξοπλωθεί η ρωμαϊκή ομολογία¹⁹.

Ο Κανάκιος Ρώσης πρέπει να παρέμεινε στον Άθω εννέα ή δέκα μήνες, δηλαδή από το Σεπτέμβριο ή Οκτώβριο του έτους 1628 έως τον Ιούνιο του 1629, γιατί στις αρχές του 1630 βρισκόταν ήδη στη Ρώμη και δίδασκε στο Πανεπιστήμιο της Sapienza²⁰. Κατά το διάστημα της παραμονής του στο Άγιον Όρος επισκέφτηκε τις μονές Διονυσίου, Μεγίστης Λαύρας, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Ιβήρων, Σταυρονικήτα, Παντοκράτορος, Κουτλουμουσίου, Βατοπεδίου, Εσφιγμένου, Χιλανδαρίου, Ζωγράφου, Κασταμονίτου, Δοχειαρίου, Ξενοφώντος και Ξηροποτάμου. Οι επισκέψεις του αυτές είχαν διερευνητικό χαρακτήρα και πρόσφεραν στην *Propaganda* πολύτιμες πληροφορίες για την κατάσταση των μονών, τα κειμήλια, τα ιερά λείψανα, τις βιβλιοθήκες, τη ζωή, αλλά και τη στάση των μοναχών αναφορικά με το ζήτημα της ένωσης των Εκκλησιών.

Ο Κανάκιος στην εκτενή αναφορά του προς την *Congregatio* στις 30 Μαΐου του έτους 1629²¹ υπογραμμίζει τα φιλικά αισθήματα αρκετών μονα-

16. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σσ. 168-169.

17. Τσιρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, σσ. 432-434.

18. Hering G., *Οικουμενικό Πατριαρχείο*, σ. 126 κ.ε.

19. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σ. 101.

20. Τσιρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, σσ. 433-434.

21. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σσ. 158-165. Βλ. και Γρηγορίου Π., *Σχέσεις Καθολι-*

χών, κυρίως της Μεγίστης Λαύρας και Παντοκράτορος, προς τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και τον πάπα. Αναφέρει ακόμα ότι συναντήθηκε στη μονή της Λαύρας με τον πρώην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Άνθιμο Β΄ (1623)²², ο οποίος εκδήλωσε φιλικότατα αισθήματα για τον πάπα και σφοδρή επιθυμία για την ένωση των Εκκλησιών²³. Τα ίδια αισθήματα εκδήλωσε στον Κανάκιο και ο επίσκοπος Ιερισσού²⁴, τον οποίο συνάντησε στη μονή Εσφιγμένου. Δεν παρέλειψε όμως ο συνίτης ιεραπόστολος να τονίσει και τη σκληρή στάση που κράτησαν προς αυτόν και προς τα συνιτικά σχέδια της Ρώμης πολλοί μοναχοί, όπως για παράδειγμα ο ηγούμενος της μονής Ξηροποτάμου Κωνσταντίος.

Κατά τη δεκάμηνη παραμονή του στο Άγιον Όρος ο Ναυπλιώτης συνίτης διαπίστωσε τη μεγάλη οικονομική κρίση που περνούσαν οι μονές, εξαιτίας του υψηλού φόρου που έπρεπε να αποδίδουν στους Τούρκους. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με κάποιες προσωπικές φιλίες που απόκτησε εκεί, το εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα, ώστε να προωθήσει τα ενωτικά σχέδια του Βατικανού. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο ηγούμενος της μονής Βατοπεδίου Ιγνάτιος.

Ο Ιγνάτιος στάλθηκε το Νοέμβριο του έτους 1628 από τους Αγιορείτες στη Ρώμη, κομίζοντας συστατική επιστολή από τον Κανάκιο, με σκοπό να συλλέξει ελεημοσύνες για την απόδοση της φορολογίας και των έκτακτων προστίμων που επέβαλαν οι Τούρκοι στις μονές. Μάλιστα ζήτησε από την *Propaganda* να μεσολαβήσει στους Ευρωπαίους ηγεμόνες, ώστε να συνδράμουν κι αυτοί²⁵. Από τα λεγόμενα του Monsignore Ingoli, γραμματέα της *Propaganda Fide*, προκύπτει σαφώς ότι ο Ιγνάτιος είχε πεισθεί για την ένωση των Εκκλησιών από τον Κανάκιο Ρώση. Ήταν άλλωστε διατεθειμένος να προσχωρήσει αυτός και οι μοναχοί του στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Επίσης, είχε δεσμευτεί πως θα αναλάμβανε προσωπικό αγώνα προκειμένου να πείσει τους ηγούμενους των υπόλοιπων μοναστηριών του Άθω να ασπασθούν τη ρωμαϊκή ομολογία πίστewως²⁶. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού ο Ιγνά-

κίων και Ορθοδόξων, Αθήνα 1958, σ. 166 κ.ε.

22. Γεδεών Μ., *Πατριαρχικοί πίνακες. Ειδήσεις ιστορικά, βιογραφικά περί των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως από Ανδρέου του Πρωτοκλήτου μέχρι Ιωακίμ Γ΄ από Θεσσαλονίκης, 36-1884, Κωνσταντινούπολις 1885-1890*, σ. 553.

23. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την και από άλλες πηγές φιλοκαθολική πολιτική του Άνθιμου Β΄. Βλ. Hofmann G., «Patriarch Kyrillos Lukaris und die römische Kirche», *Orientalia Christiana* XV/1, αρθ. 52, Roma 1929, σ. 47.

24. Όλοι οι επισκοπικοί κατάλογοι της Μητρόπολης Ιερισσού, Αγίου Όρους και Λαδαμειρίου παρουσιάζουν κενό κατά τα έτη 1623-1639. Κατά συνέπεια, παραμένει άγνωστος ακόμα ο παραπάνω επίσκοπος που αναφέρεται από τον Κανάκιο Ρώση.

25. Hofmann G., «Athos e Roma», *ό.π.*, σ. 165.

26. Hofmann G., «Athos e Roma», *ό.π.*, σσ. 166-167.

τιος φέρεται να είχε ζητήσει από την *Propaganda* κατάλληλη παιδεία για τους μοναχούς —μάλλον ίδρυση σχολής στο Άγιον Όρος²⁷ που θα προετοίμαζε την αποδοχή της ένωσης από τους Αγιορείτες— καθώς και ρωμαιοκαθολικούς ιεραπόστολους ως βοηθούς στο υπό ανάληψη έργο του²⁸.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ingoli, ο Κανάκιος συμβούλευσε την *Propaganda* να μη στείλει Λατίνους ιεραπόστολους, γιατί οι Αθωνίτες στο άκουσμα μόνο των Λατίνων θα αντιδρούσαν και η προσπάθεια θα αποτύχαινε²⁹. Οι ιθύνοντες της *Congregatio* φαίνεται ότι ασπάστηκαν τη γνώμη του Κανάκιου, γιατί, όπως ήδη αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, έστειλαν στον Άθω για δεύτερη φορά τον Αλέξανδρο Βασιλόπουλο. Αν ληφθεί υπόψη ότι ο Κανάκιος έφυγε από το Άγιον Όρος τον Ιούνιο του 1629 και ο Βασιλόπουλος επανέκαμψε στις 13 Ιουλίου του ίδιου έτους —μάλλον σε αντικατάσταση του πρώτου— και συνδυαστεί ο ερχομός του με την πρόταση του Ιγνάτιου, τότε μπορεί να υποθέσει κανείς ότι αυτή η δεύτερη αποστολή του Βασιλόπουλου στον Άθω είχε ως σκοπό τη δημιουργία κατάλληλου κλίματος για την ίδρυση της σχολής.

Παραμένει βέβαια το ερώτημα αν ο Ιγνάτιος πίστευε πράγματι αυτά τα οποία υποσχέθηκε στους Ρωμαιοκαθολικούς ή επρόκειτο για τέχνασμα, προκειμένου να εξασφαλίσει χρήματα για τα μοναστήρια και να ευαισθητοποιήσει το χριστιανικό αίσθημα των Ευρωπαίων ηγεμόνων κατά των Οθωμανών.

Μολονότι η πρόταση του Ιγνάτιου για ίδρυση ρωμαιοκαθολικής σχολής στο Άγιον Όρος ενθουσίασε τους ιθύνοντες της *Propaganda Fide*, φαίνεται ότι άργησε να υλοποιηθεί, επειδή μάλλον δεν βρισκόνταν διαθέσιμα κατάλληλα πρόσωπα για να την επανδρώσουν. Ο Ingoli, άλλωστε, είχε ασπασθεί την άποψη του Κανάκιου για μη συμμετοχή Λατίνων στην αποστολή και προφανώς έκρινε ως περισσότερο ωφέλιμη την ανάθεση αυτού του έργου σε Έλληνες ουνίτες. Ο Κανάκιος Ρώσης, όμως, ήδη το έτος 1630 βρισκόταν στη Ρώμη και δίδασκε στο Πανεπιστήμιο της Sapienza και ο Αλέξανδρος Βασιλόπουλος είχε την ατυχία να συλληφθεί από τους Τούρκους. Έτσι, μέχρι το Σεπτέμβριο του 1634 δεν εκδηλώνεται κανένα ενδιαφέρον για την παραπάνω υπόθεση.

27. Η αρχική ιδέα για την ίδρυση ρωμαιοκαθολικής σχολής στον Άθω πρέπει να αναζητηθεί στον Κανάκιο Ρώση, όπως προκύπτει από τα Πρακτικά (Acta) της *Propaganda*. Βλ. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σ. 36. Αυτό ακριβώς υποστηρίζει και ο Αγγέλου Λ., «Το χρονικό της Αθωνιάδας», *Νέα Εστία* 37 (1963), τεύχ. 875, σ. 87, καθώς και ο Χατζόπουλος Κ., *Ελληνικά σχολεία στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1821)*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 83. Τόσο όμως ο Αγγέλου όσο και ο Χατζόπουλος δεν αναφέρουν το γεγονός ότι αυτός που τελικά έκανε ανοικτή πρόταση στους Ρωμαιοκαθολικούς για ίδρυση σχολής στο Άγιον Όρος ήταν ο ηγούμενος της μονής Βατοπεδίου Ιγνάτιος.

28. Hofmann G., «Athos e Roma», ό.π., σ. 167.

29. Hofmann G., ό.π.

Ο ουνίτης ιεραπόστολος Νικόλαος Ρώσης στον Άθω - ίδρυση σχολής στο Πρωτάτο

Από τα Πρακτικά (Acta) της συνεδρίασης της *Propaganda Fide* στις 18 Σεπτεμβρίου του έτους 1634 προκύπτει ότι είχε ληφθεί απόφαση να σταλεί στον Άθω, ύστερα από αίτησή του, ο ουνίτης Ανδρέας Ρώσης³⁰, απόφοιτος του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης και ανηψιός του Κανάκιου Ρώση, με σκοπό να ιδρύσει γραμματοδιδασκαλείο ελληνικής γλώσσας για την κατάρτιση των μοναχών. Αποφασίσθηκε, μάλιστα, να ανέρχεται ο μισθός του σε εξήντα (60) σκούδα ετησίως³¹. Αξίζει όμως να σημειωθεί το γεγονός ότι μολονότι ο Ανδρέας Ρώσης είχε προτείνει την ίδρυση γραμματοδιδασκαλείου ελληνικών, η *Propaganda* αποφάσισε τελικά, σε δύο συνεδριάσεις της στις 19 Ιανουαρίου και 28 Φεβρουαρίου του έτους 1635, να ιδρυθεί σχολή ελληνικής και λατινικής παιδείας. Καθορίσθηκε επίσης η διάρκεια της αποστολής του ουνίτη ιεραπόστολου στον Άθω σε τρία έτη³². Στο τέλος, όμως, ο Ανδρέας Ρώσης δεν ανέλαβε την αποστολή, γιατί το ίδιο έτος (1635) εξασφάλισε θέση διδασκάλου στο σχολείο της ελληνικής κοινότητας στη Βενετία³³. Έτσι, η *Congregatio* ανέθεσε την εκπλήρωση αυτής της αποστολής στον αδελφό του Νικόλαο.

Ο Νικόλαος Ρώσης ήταν ιερέας, απόφοιτος κι αυτός του Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου και είχε υπογράψει ομολογία πίστεως στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία³⁴. Από τον Αύγουστο ή το Σεπτέμβριο του έτους 1635 βρισκόταν στο Άγιον Όρος. Αρχικά εγκαταστάθηκε στη μονή Παντελεήμονος, η οποία, σύμφωνα με το Νικόλαο, αριθμούσε εκατόν πενήντα (150) μοναχούς. Ο ηγούμενος και αρκετοί μοναχοί έδειξαν φιλικές διαθέσεις προς το πρόσωπό του και τον συμβούλευσαν να ιδρύσει τη σχολή στο Πρωτάτο, για να υπάρξει μεγαλύτερη συμμετοχή των μοναχών. Μάλιστα ο Νικόλαος είχε δηλώσει ότι ήταν πρόθυμος να διδάξει γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία και ό,τι κρινόταν απαραίτητο για τα Μυστήρια³⁵.

Στις 20 Φεβρουαρίου του έτους 1636 ο Νικόλαος Ρώσης στέλνει από το Πρωτάτο επιστολή προς τον Φραγκίσκο Ingoli και του αναφέρει ότι ήδη είχε ιδρύσει τη σχολή, η οποία λειτουργούσε με δέκα (10) μαθητές. Σε αυτούς δίδασκε διάφορα μαθήματα, όπως γραμματική και ανθρωπιστικά, αλλά κυρίως επέμενε στη διδασκαλία περί Μυστηρίων, γιατί, όπως χαρακτηριστικά

30. Τσιρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, σσ. 480-482.

31. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 35.

32. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 36.

33. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 52.

34. Τσιρπανλή Ζ., *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, σσ. 487-489.

35. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 37-38.

αναφέρει σε αρκετές επιστολές του, υπήρχαν μοναχοί που δεν γνώριζαν την έννοια του Μυστηρίου³⁶.

Με βάση τα χρονικά δεδομένα που προκύπτουν από τις επιστολές του Νικόλαου Ρώση, η σχολή στο Πρωτάτο³⁷ πρέπει να ιδρύθηκε περί το μήνα Νοέμβριο του έτους 1635³⁸. Αρχικά, όπως λέχθηκε ήδη, ξεκίνησε με δέκα (10) μαθητές, οι οποίοι όμως αυξάνονταν σταδιακά. Από την αλληλογραφία και πάλι του Νικόλαου με την *Propaganda Fide* προκύπτει ότι τον Ιούνιο του 1636 οι μαθητές της σχολής του Πρωτάτου ήταν δεκαεπτά (17)³⁹ και το Μάρτιο του 1638 είκοσι ένας (21), από τους οποίους όμως οι οκτώ (8) εγκατέλειψαν σταδιακά τη σχολή⁴⁰. Από τις αρχές του έτους 1640 φαίνεται ότι οι μαθητές του Νικόλαου άρχισαν να μειώνονται αισθητά. Ο ίδιος αποδίδει αυτό το φαινόμενο στο φόβο που είχαν προξενήσει οι Τούρκοι στους μοναχούς⁴¹. Από τα μέσα του έτους 1640 έως και τον Ιανουάριο του 1641 η σχολή υπολειπογούσε. Το γεγονός αυτό ανάγκασε το Νικόλαο Ρώση να εγκαταλείψει το Άγιον Όρος το Φεβρουάριο του 1641 και να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη μαζί με οκτώ (8) μαθητές του⁴². Εκεί πλέον μετέφερε τη σχολή και συνέχισε τα μαθήματα μέχρι το θάνατό του (1642).

Στο διάστημα της πενταετούς λειτουργίας της σχολής του Πρωτάτου ο Νικόλαος Ρώσης επικοινωνούσε τακτικά με τον Ingoli και πληροφορούσε την *Propaganda* για τις διώξεις των Αγιορειτών από τους Τούρκους, για τις βαριές τακτικές και έκτακτες φορολογίες που επέβαλαν στις μονές, για την εσωτερική οργάνωση του Αγίου Όρους, τα λείψανα και τις βιβλιοθήκες των

36. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σσ. 39-40, 43, 54, 62.

37. Ο αρχιμ. Κτενός Χριστ., *Απαντα τα εν Αγίω Όρει ιερά καθιδρύματα εις 726 εν όλω ανερχόμενα και αι προς το δούλον έθνος υπηρεσίαι αυτών*, Αθήνα 1935, σ. 233 κ.ε., αμφισβήτησε την αξιοπιστία των πηγών, σχετικά με την ίδρυση της Ρωμαιοκαθολικής σχολής στο Πρωτάτο, επειδή αυτές προέρχονται αποκλειστικά από τη Ρωμαιοκαθολική πλευρά. Θεωρούμε υπερβολική τη θέση αυτή, γιατί δεν πρόκειται για μια μόνο πληροφορία που στηρίζεται σε μια έκθεση, αλλά για πληροφορία η οποία εμπεριέχεται σε σημαντικό αριθμό επιστολών και εκθέσεων που αντάλλαξαν οι εμπλεκόμενοι στην υπόθεση, για σταδιακή εξέλιξη των γεγονότων και για μεγάλο χρονικό διάστημα.

38. Το φθινόπωρο του έτους 1635 αναφέρει ως ημερομηνία έναρξης της σχολής και ο Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία της Μακεδονίας*, σ. 174. Αντίθετα, ο Αγγέλου Α., «Το χρονικό της Αθωνιάδας», ό.π., σ. 86, ο Χατζόπουλος Κ., *Ελληνικά σχολεία*, σ. 83, και ο Hering G., *Οι κοιμημενικό Πατριαρχείο*, σ. 189, υποσ. 48, δέχονται ότι η έναρξη του σχολείου έγινε στις αρχές του 1636.

39. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σ. 44.

40. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σ. 63. Οι ιθύνοντες της *Propaganda*, βλέποντας ότι η σχολή παρουσίαζε αρκετή πρόοδο, αποφάσισαν να αποστείλουν στον Άθω το καλοκαίρι του έτους 1636 τον αδελφό του Νικόλαου, Ανδρέα Ρώση, για να τον βοηθήσει. Η αποστολή όμως αυτή δεν πραγματοποιήθηκε, εξαιτίας των υποχρεώσεων του Ανδρέα στη σχολή της Βενετίας. Βλ. Hofmann G., ό.π., σσ. 49, 52.

41. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σσ. 86, 90.

42. Hofmann G., «Rom und der Athos», ό.π., σσ. 98, 101.

μονών⁴³. Εκείνο όμως που ενδιαφέρει ιδιαίτερα την παρούσα έρευνα είναι οι διαπιστώσεις του για τους μοναχούς, οι επιμέρους προσηλυτιστικές του ενέργειες, καθώς και ο βαθμός αποδοχής του έργου του από τους Αθωνίτες.

Ο Νικόλαος διαπίστωσε στον Άθω την αγραμματοσύνη αρκετών μοναχών και την άγνοιά τους σε θεολογικά ζητήματα, κυρίως σε εκείνα που αφορούσαν τη διδασκαλία της Εκκλησίας για τα Μυστήρια⁴⁴. Μάλιστα, στις παραδόσεις των μαθημάτων του, ο συνίτης ιεραπόστολος προσπάθησε να διαφωτίσει τους Αγιορείτες γύρω από τις δογματικές αποκλίσεις των Καλβινιστών, οι οποίοι, όπως ο ίδιος διαπίστωνε, δρούσαν επικίνδυνα στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας και επηρέαζαν αρκετούς πιστούς⁴⁵.

Ο Νικόλαος υποστήριξε ακόμα ότι η αμάθεια και η έπαρση πολλών ηγουμένων αποτελούσαν τις κυριότερες αιτίες για τα δεινά που υφίστατο το Άγιον Όρος⁴⁶. Τις απόψεις του όμως αυτές πρέπει να τις δούμε σε συνάρτηση με τις αντιδράσεις αρκετών ηγουμένων για το έργο του Νικόλαου στον Άθω. Ο ίδιος άλλωστε υπογράμμισε ότι όσοι ηγούμενοι ήταν ευγενικής καταγωγής και μορφωμένοι θρηνούσαν για τη διαίρεση των Εκκλησιών και επιθυμούσαν την ένωση με τη ρωμαϊκή Εκκλησία⁴⁷. Επέτεινε μάλιστα αυτές τις θέσεις του, αναφέροντας τη συνάντησή του στις Καρυές, τον Ιανουάριο του έτους 1640, με τον πρώην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθανάσιο Πατελλάρο⁴⁸, ο οποίος έδειξε ιδιαίτερα φιλικά αισθήματα για τον πάπα και τη ρωμαϊκή Εκκλησία⁴⁹.

Στο χρονικό διάστημα που ο Νικόλαος Ρώσης δίδασχε στο Άγιον Όρος, είχε επιλέξει ορισμένους από τους μαθητές του να τους στείλει στη Ρώμη, με

43. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 55-61, 70-72, 76-80. Πβλ. Βακαλόπουλου Απ., *Ιστορία της Μακεδονίας*, σσ. 174-177.

44. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 43.

45. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 54, 64.

46. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 65, 87.

47. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 65.

48. Για τον Αθανάσιο Πατελλάρο βλ. Γλαβίνα Απ., «Μητροπολίται Θεσσαλονίκης κατά τον ΙΖ΄ αιώνα», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, ανάπτυπο του τόμ. 22, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 92-98, 104-108, 111-117. Τομαδάκη Ν. Β., «Αθανάσιος Πατελλάρος Κρης (1595;-1654) μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1630/31-1646) και επιβίβης του Οικουμενικού θρόνου (1634, 1652). Βίος και έργον», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδιών* 46 (1983-86) 365-436. Ιερομονάχου Θεωνά Ξενοφωντινού, «Εις τον Άγιον Δημήτριον τον Μυροβλήτην (ποίημα του πανερωτάτου πρώην Θεσσαλονίκης Αθανασίου Πατελάρου, Κρητός, αντιγραφέν νυν εν Αγιωνύμω Όρει 1882)», *Γρηγόριος ο Παλαμιάς* 70 (1987) 427-434. Κοντοβά Β. Θ., «Αθανάσιου Γ΄ Κ/Πόλεως Πατελάρου του από Θεσσαλονίκης: Οίκου ΚΑ΄ εις τον Μέγα Δημήτριον τον Μυροβλήτην», *Γρηγόριος ο Παλαμιάς* 70 (1987) 604-651.

49. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 83. Σε μια άλλη συνάντηση του Νικόλαου Ρώση με τον Πατελλάρο, το καλοκαίρι του έτους 1640 στη Θεσσαλονίκη, ο πρώην Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εκδήλωσε την επιθυμία πως, αν επέστρεφε ξανά στον πατριαρχικό θρόνο, θα πρόβανε στην ένωση των Εκκλησιών. Βλ. Hofmann G., *ό.π.*, σ. 89.

σκοπό να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Ελληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου. Για το θέμα αυτό είχε ενημερώσει την *Propaganda Fide*. Επρόκειτο για το δεκαεννιάχρονο διάκονο από τη Θεσσαλονίκη Μελέτιο και τον ιερομόναχο αδελφό του⁵⁰, καθώς και για δύο άλλους διακόνους, το Βενιαμίν και το Δημήτριο⁵¹.

Το προσηλυτιστικό έργο του ουνίτη ιεραπόστολου στον Άθω συνάντησε αρκετές δυσκολίες. Ο ίδιος υποστήριξε ότι κύρια αιτία για την αποχώρησή του από το Άγιον Όρος και την παύση της λειτουργίας της σχολής του Πρωτάτου αποτέλεσαν οι διώξεις των Τούρκων. Σημείωσε όμως και άλλες, οι οποίες σχετιζόνταν αποκλειστικά με την αποδοχή του προσηλυτιστικού του έργου. Πιστεύουμε πως αξίζει να τις προσέξει κανείς ιδιαίτερα, γιατί απεικονίζουν τα αισθήματα των Αγιορειτών τόσο προς το πρόσωπό του όσο και μέσω αυτού προς τις επιδιώξεις του Βατικανού.

Η σχολή του Πρωτάτου, σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας της, είχε περισσότερους κελιώτες μοναχούς ως μαθητές παρά κοινοβίτες⁵². Οπωσδήποτε, οι πρώτοι ήταν πολύ πιο εύκολο να ακολουθήσουν το πρόγραμμα της σχολής, αφού οι κοινοβίτες έπρεπε να λάβουν πρώτα την άδεια του ηγουμένου τους. Αν αυτός το επέτρεπε, τότε μπορούσαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, και πάλι όμως για όχι περισσότερο από ένα έτος⁵³. Το γεγονός αυτό λειτουργήσε μάλλον ως ασπίδα αρκετών Αγιορειτών ηγουμένων, προκειμένου να προστατεύσουν τους μοναχούς τους από το προσηλυτιστικό έργο του ουνίτη ιεραπόστολου. Ο ίδιος μάλιστα αγανακτούσε με αυτή την τακτική και πολλές φορές κατηγορούσε τους ηγούμενους ως αμαθείς και υπερόπτες⁵⁴. Όταν παρουσιάστηκε το φαινόμενο να προσέρχονται στη σχολή και κοινοβίτες, οι οποίοι όμως δεν είχαν λάβει άδεια από τους ηγούμενους τους, τότε οι ηγούμενοι ζήτησαν από το Νικόλαο Ρώση να παύσει τη λειτουργία της σχολής, επειδή δημιουργούσε προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των μονών⁵⁵.

Συνεπώς, τόσο οι διώξεις των Τούρκων όσο και η δυσαρέσκεια πολλών ηγουμένων της αθωνικής πολιτείας για το έργο, τους σκοπούς, αλλά και τα συμφέροντα που εξυπηρετούσε ο ουνίτης ιεραπόστολος, έθεσαν τέλος στη λειτουργία της σχολής του Πρωτάτου και απομάκρυναν το Νικόλαο Ρώση από το Άγιον Όρος.

ΦΩΤΙΟΣ Σ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

50. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 67-68.

51. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 69, 70.

52. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 62.

53. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σ. 67.

54. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 64-65, 73, 87.

55. Το γεγονός αυτό συνέβη το Μάιο του έτους 1639. Βλ. Hofmann G., «Rom und der Athos», *ό.π.*, σσ. 72-73, 74, 91.